

فصلنامه جامعه‌شناسی سبک زندگی، سال اول، شماره اول، بهار ۹۴، صفحات ۱۷۷-۲۱۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۴/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۰/۱۱

ارزش‌یابی معیارهای هویت اسلامی-دینی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری در محتوای برنامه درسی رشته‌های علوم انسانی

مهدی محمدی^۱

رضا ناصری جهرمی^۲

هادی رحمانی^۳

چکیده

هدف کلی از انجام پژوهش حاضر، ارزش‌یابی معیارهای هویت اسلامی-دینی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری در محتوای برنامه درسی رشته‌های علوم انسانی است. این پژوهش جزء پژوهش‌های ترکیبی از نوع اکتشافی متوالی و مدل الگوسازی بوده که در دو مرحله کیفی و کمی اجرا شده است. در مرحله کیفی سؤالات بیست‌گانه مقام معظم رهبری در چهار بعد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی در زمینه سبک زندگی اسلامی-دینی تقسیم‌بندی شده‌اند. بر این اساس پرسش‌نامه تنظیم گردیده و در مرحله کمی به بررسی میزان تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با هر یک از این ابعاد پرداخته شده است. جامعه آماری بخش کمی مطالعه حاضر را تمامی دانشجویان

m48r52@gmail.com

dr_rnaseri@hotmail.com

hadi2247i@yahoo.com

۱ - دانشیار دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)

۲ - دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز

۳ - کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس

مقطع کارشناسی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ به تعداد ۴۱۸۱ نفر تشکیل داده‌اند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۵۲ نفر برآورد شده است. با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و با در نظر گرفتن احتمال عدم مشارکت برخی از دانشجویان، تعداد ۵۰۰ پرسشنامه در بین دانشجویان توزیع گردید که از این تعداد، ۴۰۰ پرسش‌نامه بازگردانده شدند که از اطلاعات همگی آنها در تحلیل‌ها استفاده شده است. نتایج نشان داد که تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی در هر یک از ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی معیارهای هویت اسلامی-دینی از منظر مقام معظم رهبری، کمتر از حد مطلوب است. همچنین محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد اجتماعی معیارهای هویت اسلامی-دینی از منظر مقام معظم رهبری، بالاترین و با بعد فردی کمترین تناسب را داشت.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌یابی، هویت اسلامی-دینی، محتوا، برنامه درسی، سبک زندگی.

مقدمه

هویت مانند بسیاری از مفاهیم انتزاعی، مفهومی سهل و ممتنع است. تعاریف مختلفی جهت معرفی، مشخص کردن و تعیین حدود آن ارائه شده است. تلاش‌های گسترده‌ای صورت گرفته تا این مفهوم به صورت دقیق تعریف گردد، اما این تلاش‌ها به ارائه یک تعریف واحد منتهی نشده است (نصری، ۱۳۸۷: ۸۵)؛ از این رو همچنان به صورت مفهومی رازآلود و رمزگونه باقی مانده است. این رازآلودگی زمانی بیشتر خودنمایی می‌کند که به صورت مصداقی از هویت فرد یا جمعی پرسش گردد. وقتی از فردی پرسیده شود، هویت تو چیست؟ یا پرسیده شود؛ مردم یک جامعه و یا یک ملت چه هویتی دارند؟ مشخص نیست در پاسخ به این پرسش‌ها به کدام وجه از وجوه یک فرد یا یک ملت باید اشاره کرد که به درستی بیانگر آن چیزی باشد که هویت نام دارد (اشرفی، ۱۳۸۷: ۱۰۸).

هویت، مفهومی است که برای خودشناسی کاربرد دارد. این مفهوم به این موضوع می‌پردازد که هر شخص با توجه به معانی متفاوتی که خود و دیگران به او می‌دهند، کیست. هویت اجتماعی نیز به تعریف شخص از خویشتن در ارتباط با دیگران اشاره دارد. بنابراین هویت مجموعه خصایل فردی و خصوصیات رفتاری است که براساس آن فرد در مقام عضوی از گروه اجتماعی شناخته شده و از دیگران متمایز می‌شود (Ward & Searle, 1991: 220). در یک سطح، هویت را می‌توان در دو سطح فردی و جمعی در نظر گرفت. هویت فردی به درک فرد از خود، جدا از دیگران اشاره دارد، اما هویت جمعی به درک از خود در ارتباط با دیگران دلالت می‌کند.

مفهوم هویت در ابتدا و بیشتر در بعد فردی و در حوزه روان‌شناسی ظهور کرد. در این حوزه، هویت مفهومی برای خودشناسی است. این مفهوم به این موضوع می‌پردازد که یک شخص با توجه به معانی مختلفی که خود و دیگران به او می‌دهند، کیست. به این ترتیب فرد خود را در میان جمع کثیری از هم‌نوعان شناسانده و به عنوان شخصیتی مستقل و متمایز به دیگران معرفی می‌کند (حاجیان، ۱۳۸۸). یکی از انواع هویت، هویت دینی است. مراد از هویت دینی در واقع همان آثار و عوارض ناشی از حمل وصف دین بر فرد دیندار است. به تعبیر بهتر با پذیرش دین به عنوان اصل اعتقادی و رکن اصلی در زندگی، مسلماً تغییرات و نتایج مهمی برای فرد مؤمن در وجوه مختلف حیات وی حاصل می‌شود (الهی‌قمش‌های، ۱۳۷۸: ۱۱۵).

در مقاله حاضر نگاه مقام معظم رهبری به سبک زندگی در ابعاد مختلف، به عنوان معیارهای هویت اسلامی-دینی، و انطباق آن با محتوای دروس علوم انسانی در دوره کارشناسی مورد ارزشیابی قرار گرفته است. بنابراین با توجه به تعبیر مقام معظم رهبری درباره نو بودن بحث سبک زندگی در ادبیات و فضای گفتمانی کشور و لزوم بازنگری در سر فصل‌های دروس علوم انسانی، انجام این پژوهش در مسیر پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح شده از سوی مقام معظم رهبری و به دنبال آن آسیب‌شناسی عینی محتوای برنامه درسی، اهمیت و ضرورت می‌یابد.

سؤالات مطرح شده از سوی معظم له شامل موارد زیر می‌گردد: (۱) چرا فرهنگ کار جمعی در ایران ضعیف است؟ (۲) چرا در روابط اجتماعی، حقوق متقابل رعایت نمی‌شود؟ (۳) چرا در برخی مناطق، طلاق زیاد شده است؟ (۴) چرا در فرهنگ رانندگی انضباط لازم رعایت نمی‌شود؟ (۵) الزامات آپارتمان‌نشینی چیست و آیا رعایت

می‌شود؟ ۶) الگوی تفریح سالم کدام است؟ ۷) آیا در معاشرت‌های روزانه، همیشه به هم راست می‌گوییم؟ ۸) دروغ چه قدر در جامعه رواج دارد؟ ۹) علت برخی پرخاش‌گری‌ها و بی‌صبری‌ها در روابط اجتماعی چیست؟ ۱۰) طراحی لباس‌ها و معماری شهرها چه قدر منطقی و عقلانی است؟ ۱۱) آیا حقوق افراد در رسانه‌ها و در اینترنت رعایت می‌شود؟ ۱۲) علت بروز بیماری خطرناک قانون‌گریزی در برخی افراد و بعضی بخش‌ها چیست؟ ۱۳) چه قدر وجدان‌کاری و انضباط اجتماعی داریم؟ ۱۴) توجه به کیفیت در تولیدات داخلی چه قدر است؟ ۱۵) چرا برخی حرف‌ها و ایده‌های خوب در حد حرف و رؤیا باقی می‌ماند؟ ۱۶) ساعات کار مفید در دستگاه‌ها چرا کم است؟ ۱۷) چه کنیم ریشه ربا قطع شود؟ ۱۸) چرا مصرف‌گرایی، برای برخی افتخار شده است؟ ۱۹) چه کنیم تا زن هم کرامت و عزت خانوادگی‌اش حفظ شود و هم بتواند وظایف اجتماعی خود را انجام دهد؟ ۲۰) آیا حقوق متقابل زن و شوهر و فرزندان در خانواده‌ها به طور کامل رعایت می‌شود؟

نتایج این پژوهش می‌تواند به تعیین نقاط قوت و قابل بهبود برنامه درسی فعلی و برنامه‌ریزی برای تقویت نقاط قوت و بهبود نقاط ضعف آن منجر گردد.

پیشینه نظری

با توجه به آن که مفهوم هویت از حوزه روان‌شناسی و فردی به حوزه اجتماعی و جوامع انسانی کشیده شده، امروزه موضوع شناخت هویت اجتماعی افراد و هویت جوامع و گروه‌های اجتماعی یکی از مباحث عمده در حوزه علوم اجتماعی و علوم سیاسی است. از این رو است که تلاش می‌شود تا مفهوم هویت در سطوح مختلف

مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد. یکی از این سطوح دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی هستند که در شکل‌گیری هویت نسل نو جامعه نقش بسیاری دارند. همچنین دانشگاه‌ها نهادهای پرارزشی هستند که در فرایند توسعه یک کشور نقش حیاتی را بر عهده دارند (قورچیان و همکاران، ۱۳۸۳). در این میان برنامه‌های درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش مورد توجه بیش از پیش قرار گرفت و به این ترتیب برنامه‌ریزی درسی به یکی از حوزه‌های تخصصی و در عین حال بحث برانگیز تعلیم و تربیت تبدیل شد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۱). برنامه درسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، در توفیق یا شکست این مؤسسات نقش کلیدی و تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کنند. به عبارت روشن‌تر، برنامه‌های درسی آینده تمام‌نمای میزان پیشرفت و انعکاسی از پاسخ‌گو بودن دانشگاه‌ها به نیازهای در حال تغییر جامعه هستند (فتحی و اجارگاه و همکار، ۱۳۸۶: ۲۰). عناصر برنامه درسی به شکل یک تانه عنصر متغیر است (Worthen & James, 1987: 106). تقریباً اکثر صاحب‌نظران در مورد چهار عنصر هدف، محتوا، اجرا و ارزشیابی اتفاق نظر دارند.

ارزش‌یابی از عناصر مهم برنامه درسی است. حساسیت و اهمیت ارزش‌یابی در برنامه‌ریزی درسی از آن جهت است که هیچ فعالیت انسانی، خصوصاً آن دسته از اموری که دارای پیچیدگی و ظرافت خاصی است، نمی‌تواند فارغ از بررسی کیفی و بهبود مستمر باشد (مؤمنی مهموئی، ۱۳۸۸: ۱۶). ارزش‌یابی برنامه درسی عبارت از فرآیند بررسی ارزش و شایستگی برنامه درسی است. بررسی و مطالعه ارزش و شایستگی هم شامل عناصر و جنبه‌های خاص برنامه درسی و نیز کل برنامه درسی می‌شود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۱: ۸۵).

ارزش‌یابی برنامه‌درسی فرآیندی برای پژوهش جهت بهبود ماهیت برنامه‌درسی، رویه‌های اجرایی و روش‌های آموزشی است که بر یادگیری و رفتار فراگیران اثر می‌گذارد (Sanchez & Ross, 2012: 121). ارزیابان ابتدا مفهومی را توصیف می‌کنند، سپس ارزش‌ها و نواقص درک شده را مورد قضاوت قرار می‌دهند (Tudiver, et al, 2013: 22). هدف از ارزش‌یابی برنامه‌درسی آن است که در فرآیند تدوین و اجرای برنامه از طریق سنجش نیازها، به قضاوت درباره‌ی هدف‌ها پرداخت و سپس امکان قضاوت منصفانه درباره‌ی سایر اجزای تشکیل دهنده‌ی برنامه را برای تصمیم‌گیری جهت بهبود فراهم آورد (Chuang, et al, 2013: 155).

سبک زندگی ترکیبی از دو واژه «سبک» و «زندگی» است. معنای لغوی کلمه «زندگی» مشخص است اما در تعریف واژه «سبک» در لغت‌نامه‌ها معانی گوناگونی درج شده است که البته ریشه در کاربرد آن در علوم مختلف دارد (جوهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲۱). سبک زندگی مفهومی بسیار مهم است که اغلب برای بیان روش زندگی مردم به کار می‌رود و منعکس‌کننده‌ی طیف کاملی از ارزش‌ها، عقاید و فعالیت‌های اجتماعی است (Lindstrom, 2013: 287). می‌توان گفت سبک زندگی از الگوهای فرهنگی، رفتاری و عاداتی شکل می‌گیرد و افراد به طور روزمره آنها را در زندگی فردی و اجتماعی خود به کار می‌گیرند (Gover, 2004: 174).

افراد به واسطه‌ی کنش‌های اجتماعی متقابل خود با والدین، دوستان، هم‌سالان، آشنایان و رسانه‌های جمعی الگوهای رفتاری را می‌آموزند (Sompson & Pilote, 2012: 107). سبک زندگی، شیوه‌ای نسبتاً ثابتی است که فرد اهداف خود را به وسیله آن دنبال می‌کند. این شیوه‌ها، حاصل زندگی دوران کودکی فرد است. به عبارت

دیگر، سبک زندگی، بعد عینی و کمیت‌پذیر شخصیت افراد است (آقایی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۷۵). سبک زندگی اصطلاحی است که در فرهنگ سنتی چندان کاربردی ندارد چون ملازم با نوعی انتخاب از میان تعداد کثیری از امکان‌های موجود است. سخن گفتن از کثرت انتخاب نباید به این پندار منجر شود که در همه انتخاب‌ها به روی همه افراد به یک نسبت باز است یا آن که همه مردم تصمیم‌های مربوط به انتخاب‌های خویش را با آگاهی کامل از تمام امکانات موجود برمی‌گزینند (رحمت آبادی و همکار، ۱۳۸۵: ۲۴۱).

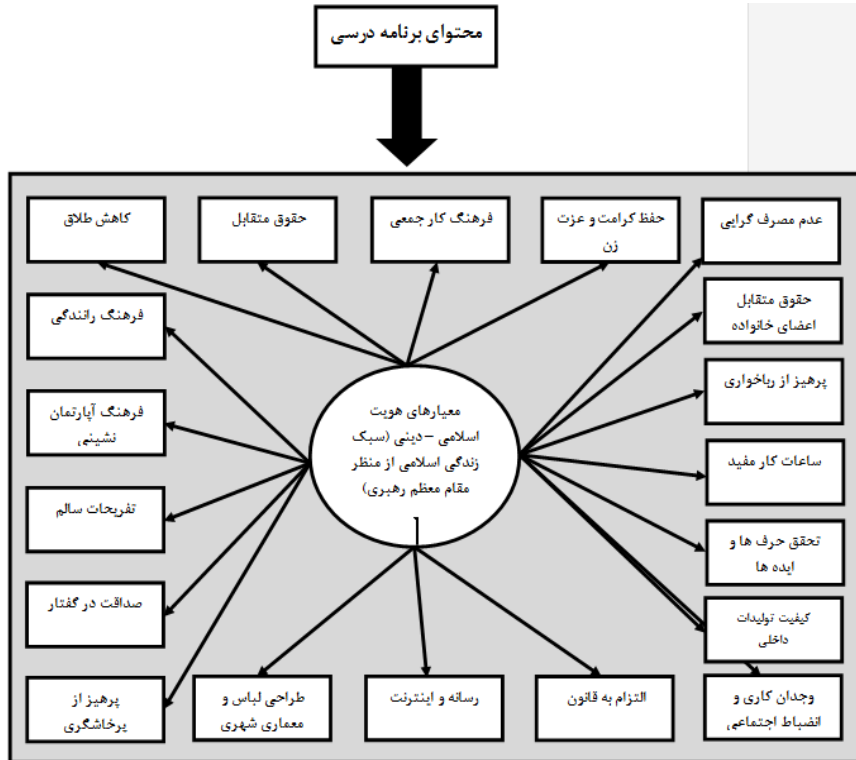
دشمنان اسلام به کمک هزینه و سرمایه‌گذاری کلان در جنگ نرم و رواج فرهنگ غربی در کشورهای اسلامی موفق بوده و پیشرفت کرده‌اند (حاجیان، ۱۳۸۸: ۱۰۶). «دشمنان برای رواج فرهنگ غربی و انحراف سبک زندگی اسلامی سرمایه‌گذاری‌های زیادی از طریق فضاها، مجازی و رسانه‌ها انجام داده‌اند. استکبار و سایر دشمنان همواره رصد می‌کنند که این همه‌ها و تلاش‌هایشان چه تأثیری در سبک زندگی و اخلاق و رفتار مسلمانان از جمله در ایران داشته است. در شرایط زندگی امروز جوامع اسلامی نیز جنبه‌های مختلف فرهنگی وجود دارد، مثلاً جامعه ایرانی به خصوص طبقه متوسط از سبک و سیاق زندگی ایرانیان رنج می‌برد چرا که تفکر و تجلی تمام عیار اسلامی در آن وجود ندارد، یک فرد ایرانی در عین حال که می‌خواهد مسلمان باشد، تلاش می‌کند که به سبک غربی‌ها راه برود، حرف بزند، لباس بپوشد، غذا بخورد و در قواعد و آداب و رسوم دموکراسی غربی خودش را آراسته کند و به نوعی، روشنفکرگونه باشد. این در حالی است که قرآن کریم نوید می‌دهد که اسلام خود دارای سبک و سیاق زندگی شایسته و مطلوبی است. پیامبران

در حوزه عمل، دین، رفتار و کردار مردم را به سبک و سیاق زندگی‌شان آشنا می‌کردند. این که علمای بزرگ اسلامی شرط نبوت را عصمت می‌دانند بر همین اساس است که رفتار و کردارشان باید معصومیت داشته باشد تا برای جامعه اسوه حسنه و الگو باشند^۱: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»^۲.

با توجه به مطالب ذکر شده، هدف کلی از انجام این پژوهش، ارزش‌یابی معیارهای هویت اسلامی-دینی در محتوای برنامه درسی رشته‌های علوم انسانی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری است. مدل مفهومی پژوهش در شکل (۱) نشان داده شده است.

۱. بخشی از بیانات حضرت آیت الله عباسعلی سلیمانی، نماینده رهبر معظم انقلاب در امور اهل سنت سیستان و بلوچستان و عضو مجلس خبرگان رهبری در همایش ائمه جمعه و اعضای ستادهای نماز جمعه سراسر سیستان و بلوچستان (۱۳۹۱/۱۰/۲۸).

۲. سوره احزاب آیه ۲۱.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

پیشینه تجربی

مطالعات در باب سبک زندگی، بیشتر از نوع توصیفی و هنجاری است، اما در جامعه اسلامی ممکن است این مسأله نیز مطرح شود که سبک زندگی افراد و گروه‌ها، چه قدر با آموزه‌های اسلامی منطبق است؟ آیا می‌شود افراد و گروه‌ها را از این جهت درجه بندی کرد؟ برای مثال، آیا مردم ایران، پس از گذشت نزدیک به چهار دهه از انقلاب اسلامی، سبک زندگی کاملاً اسلامی دارند؟ آیا اساساً نظریه سبک زندگی دینی که با موضوعات مهمی، مثل انسان کامل، انسان سالم، معیار بهنجار و نابهنجار، پیشگیری و درمان و ... ارتباط مستقیم دارد، شناسایی و تحلیل شده است؟ (کاویانی، ۱۳۹۰: ۳۳).

مقام معظم رهبری درباره بازنگری در دروس علوم انسانی در دیدار جمعی از اساتید و اعضای هیأت علمی، نخبگان، و رؤسای دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی (در تاریخ ۱۳۸۸/۶/۸) تأکید فرمودند: «بسیاری از علوم انسانی مبتنی بر فلسفه‌هایی است که مبانی آنها مادی‌گری و بی‌اعتقادی به تعالیم الهی و اسلامی است و آموزش این علوم موجب بی‌اعتقادی به تعالیم الهی و اسلامی می‌شود و آموزش این علوم انسانی در دانشگاه‌ها منجر به ترویج شکاکیت و تردید در مبانی دینی و اعتقادی خواهد شد. مراکز تصمیم‌گیری اعم از دولت، مجلس و شورای عالی انقلاب فرهنگی باید این موضوع را مورد توجه جدی قرار دهند.»

بیست و سوم مهرماه سال ۱۳۹۱ رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع جوانان خراسان شمالی، سبک زندگی را بخش اساسی و حقیقی پیشرفت و تمدن‌سازی نوین

اسلامی خواندند و با دعوت از نخبگان و صاحبان فکر و اندیشه برای پرداختن به این مفهوم مهم، بر آسیب‌شناسی وضع موجود سبک زندگی در ایران و چاره‌جویی در این زمینه تأکید کردند: «در هر برداشتی (چه مادی و چه معنوی) از مفهوم توقف‌ناپذیر پیشرفت، سبک زندگی، رفتار اجتماعی و شیوه زیستن اهمیت فراوانی دارد». از سوی دیگر، دانشجویان در پایان تحصیلات خود آماده ورود به بازار کار و یا تشکیل زندگی هستند که آنچه در زمان تحصیل خود آموخته‌اند به عنوان چراغ روشنی در مسیر زندگی همواره همراه آنان خواهد بود. ایشان با تأکید بر این که بدون پیشرفت در بخش حقیقی تمدن‌سازی نوین اسلامی، اهداف این تمدن بزرگ محقق نخواهد شد، فرمودند: «متأسفانه ما در این بخش (سبک و فرهنگ زندگی) پیشرفت چشم‌گیری نداشته و مثل بخش علم و صنعت و نظایر آن پیشرفت نکرده‌ایم. رهبر انقلاب اسلامی، آسیب‌شناسی و علت‌یابی در زمینه عدم پیشرفت لازم در بخش سبک و فرهنگ زندگی را ضروری خواندند و با دعوت از اندیشمندان حوزه و دانشگاه، نخبگان سیاسی و فکری، دستگاه‌های مرتبط با فرهنگ و تعلیم و نیز جوانان خاطرنشان فرمودند: «در این زمینه باید همه به خود نهیب بزنیم و ضمن تلاش جدی برای آسیب‌شناسی، به چاره‌جویی و جست‌وجوی راه‌های علاج پردازیم». ایشان ابراز اطمینان فرمودند: «اگر گفتمانی در زمینه آسیب‌شناسی و چاره‌جویی مشکلات موجود در سبک و فرهنگ زندگی به وجود آید، با توجه به نشاط و استعداد جوانان، حتماً درخشندگی ملت ایران در این زمینه نیز، چشم جهانیان را متوجه خود خواهد کرد».

در این بین، خطیبی و همکار (۱۳۹۲) به شناسایی شاخص‌های سبک زندگی اسلامی پرداخته‌اند. بر اساس نتیجه‌گیری آنها برخی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی

در بعد فردی عبارتند از: برنامه‌ریزی نیکو، نیکو‌گفتاری و رؤیاهای نیکو. همچنین از جمله مؤلفه‌های اجتماعی سبک زندگی اسلامی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: سلوک متواضعانه، عابدانه، عادلانه، صادقانه، مجاهدانه و مسئولانه.

کجیاف و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهش دیگری به بررسی رابطه سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان پرداختند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سبک زندگی اسلامی و شادکامی با رضایت از زندگی همبستگی مثبت و معناداری دارند.

در پژوهش دیگری، قربانی چوبقلو و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی اثرات اخلاق اسلامی بر فاکتورهای شغلی مبتنی بر مهندسی فرهنگی رفتار شهروندی سازمانی پرداختند و نتیجه گرفته‌اند که رفتار شهروندی سازمانی جزئی از مبانی اخلاق اسلامی است و با بهره‌گیری از اخلاق اسلامی می‌توان رفتار شهروندی را مهندسی نمود و فاکتورهای شغلی را بهبود بخشید.

بکر و همکاران (Baker, et al, 2006) نیز در پژوهش خود دریافتند که ارزش‌های اخلاقی می‌توانند در متغیرهای کلیدی سازمان تأثیر بگذارند و به سطوح بالاتری از رفتارهای اخلاقی در سازمان منتهی شوند. یوسف (Yousef, 2001) نیز به بررسی نقش تعهد سازمانی به عنوان یک تعدیل‌کننده بین اخلاق کار اسلامی و نگرش نسبت به تغییر پرداخته و نتیجه گرفته است که اخلاق کار اسلامی به طور مثبت و مستقیم بر ابعاد مختلف تعهد سازمانی و نگرش نسبت به تغییر تأثیر دارد. چن و همکار (Chen & Kol, 1998) نیز نشان دادند که سطوح بالاتری از رفتار شهروندی

سازمانی منجر به تعامل سازمانی و تمایل به کار بیشتر در افراد سازمان می‌گردد. آنان نتیجه گرفتند که رفتار شهروندی سازمانی موجب تعهد بالاتر در کارکنان، افزایش بهره‌وری و کارایی، کاهش غیبت، کاهش ترک کار و افزایش کیفیت خدمات و محصولات ارائه شده می‌شود.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر جزء پژوهش‌های ترکیبی^۱، از نوع اکتشافی متوالی^۲ و مدل الگوسازی^۳ بوده که در دو مرحله کیفی و کمی اجرا شده است. بر اساس مدل پیشنهادی کرسول و همکاران (Creswell, et al, 2011: 368) گام‌های اجرای پژوهش از قرار زیر بوده است:

گام اول. طراحی و اجرای تحقیق کیفی که شامل مراحل زیر است:

۱. بیان پرسش تحقیق کیفی و تعیین روش کیفی

پرسش کیفی: شاخص‌های ۱۹ گانه سبک زندگی از منظر مقام معظم رهبری در چه ابعادی قابل تقسیم‌بندی است؟ که این بخش با استفاده از روش مطالعه موردی کیفی^۴ انجام شده است.

۲. تعریف نمونه در بخش کیفی

به منظور جمع‌آوری داده‌ها در این بخش، از روش نمونه‌گیری هدفمند و تکنیک

1. Mixed method.
2. Sequential exploratory.
3. Instrument development.
4. Qualitative case study.

اشباع نظری^۱ استفاده گردید. بر این اساس پژوهش‌گر نمونه را از افرادی انتخاب می‌نماید که برای مطالعه مورد نظر مناسب باشند. این روش اساساً زمانی به کار می‌رود که تعداد افراد برخوردار از ویژگی و شرایط لازم در زمینه مورد مطالعه محدود باشد. بر این اساس، ابتدا لیستی از متخصصان و صاحب‌نظران حوزه جامعه‌شناسی و علوم تربیتی از اساتید دانشگاه شیراز تهیه گردید. بر اساس تکنیک مذکور، انتخاب افراد نمونه تا جایی ادامه می‌یابد که مصاحبه با افراد جدید اطلاعات تازه‌تری را در اختیار محقق قرار ندهند و مقولات به شکل تکراری درآیند. این امر در نمونه سیم محقق گردید.

۳. ابزار جمع‌آوری داده‌ها

مواد لازم برای انجام تحلیل‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختمند جمع‌آوری گردید. با توجه به سؤال پژوهش در بخش کیفی و با توجه به ماهیت نیمه‌ساختمند آن، سؤالات دیگری نیز با توجه به پاسخ‌ها و به منظور روشن‌تر شدن مفهوم پاسخ‌های ارائه شده امکان طرح داشت. در پایان هر جلسه مصاحبه نیز از مصاحبه‌شدگان درخواست گردید که چنانچه مطلب دیگری برای طرح دارند اضافه نمایند.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی به منظور پاسخ‌گویی به پرسش‌های تحقیق کیفی و شناسایی اطلاعات مورد نیاز برای اجرای گام دوم.

تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون^۲ انجام یافت. بر این

1. Theoretical saturation.
2. Thematic analysis.

اساس ابتدا متن مصاحبه از روی صدای ضبط شده از جلسه مصاحبه پیاده‌سازی شد و با استفاده از یادداشت‌ها در طی جلسات مصاحبه تکمیل گردید. سپس با مطالعه دقیق این متون، در ابتدا برای هر یک از مصاحبه‌های تهیه شده تمامی ایده‌های مستقل در قالب مضامین اصلی (مانند بعد فرهنگی) و مضامین فرعی (مانند تدوین راهبردهای آموزش) شناسایی و سپس به هر کدام یک کد اختصاص داده شد. چنین کاری برای هر کدام از مصاحبه‌ها انجام شد و در صورت وجود بخش‌هایی با مضامین مشابه در متن مصاحبه‌های قبلی، از همان کدهای قبلی اختصاص داده شده به عنوان نشان‌گر آنها استفاده گردید. سپس بر اساس تمامی مضامین فرعی شناسایی شده در کل پژوهش مقوله بندی کلی تری انجام شد که منجر به شناسایی مضمون فراگیر «سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری» گردید. در پایان فرایند تحلیل، مضامین اصلی و فرعی به شرح جدول (۱) مشخص شدند.

جدول ۱: مضامین اصلی و مضامین فرعی

مضمون فراگیر	مضامین اصلی	مضامین فرعی
سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری	فرهنگی	(۱) چرا فرهنگ کار جمعی در ایران ضعیف است؟
		(۲) چرا در برخی مناطق، طلاق زیاد شده است؟
		(۳) چرا در فرهنگ رانندگی انضباط لازم رعایت نمی‌شود؟
		(۴) طراحی لباس‌ها و معماری شهرها چه قدر منطقی و عقلانی است؟
		(۵) علت بروز بیماری خطرناک قانون‌گریزی در برخی افراد و بعضی بخش‌ها چیست؟
اجتماعی	(۱) چرا در روابط اجتماعی، حقوق متقابل رعایت نمی‌شود؟	

مضمون فراگیر	مضامین اصلی	مضامین فرعی
		<p>(۲) الزامات آپارتمان‌نشینی چیست؟ و آیا رعایت می‌شود؟</p> <p>(۳) علت برخی پرخاش‌گری‌ها و نابردباری‌ها در روابط اجتماعی چیست؟</p> <p>(۴) چه کنیم تا زن هم کرامت و عزت خانوادگی‌اش حفظ شود و هم بتواند وظایف اجتماعی خود را انجام دهد؟</p> <p>(۵) آیا حقوق متقابل زن و شوهر و فرزندان در خانواده‌ها به طور کامل رعایت می‌شود؟</p>
	اقتصادی	<p>(۱) الگوی تفریح سالم کدام است؟</p> <p>(۲) توجه به کیفیت در تولیدات داخلی چه قدر است؟</p> <p>(۳) ساعات کار مفید در دستگاه‌ها چرا کم است؟</p> <p>(۴) چه کنیم ریشه ربا قطع شود؟</p> <p>(۵) چرا مصرف‌گرایی برای برخی افتخار شده است؟</p>
	فردی	<p>(۱) آیا در معاشرت‌های روزانه، همیشه به هم راست می‌گوییم؟</p> <p>(۲) دروغ چه قدر در جامعه رواج دارد؟</p> <p>(۳) آیا حقوق افراد در رسانه‌ها و در اینترنت رعایت می‌شود؟</p> <p>(۴) چه قدر وجدان‌کاری و انضباط اجتماعی داریم؟</p> <p>(۱) چرا برخی حرف‌ها و ایده‌های خوب در حد حرف و رؤیا باقی می‌ماند؟</p>

به منظور دستیابی به صحت و اعتبار مطالعه، معیار مقبولیت^۱ با تأکید بر انتخاب بستر مناسب، همسوسازی^۲ داده‌های حاصل از نتایج مصاحبه و نظرات مطلعان کلیدی، مشارکت، تعامل نزدیک و مستمر، درگیر نمودن مشارکت کنندگان در امر تفسیر، مراجعه مجدد به آنان و نیز مشخص نمودن هرچه واضح‌تر مراحل و چگونگی فرایندها به منظور سهولت در بررسی و درک آن توسط دیگران مورد توجه و استفاده قرار گرفت (Lincoln & Guba, 1985: 256).

در نهایت بر اساس چهار بعد شناسایی شده از سبک زندگی اسلامی در منظر مقام معظم رهبری، پرسش‌نامه تحقیق تنظیم گردید. سؤالات این پرسش‌نامه بر اساس مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت به صورت خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴) و خیلی زیاد (۵) نمره‌دهی شدند. از آنجا که طراحی پرسش‌نامه با استفاده از نظرات صاحب نظران انجام یافته، از روایی صوری برخوردار است، لکن برای اطمینان بیشتر، روایی سازه نیز با استفاده از روش‌های تحلیل گویه و تحلیل عامل محاسبه گردید. نتایج روش تحلیل گویه به صورت کمترین و بیشترین ضریب همبستگی گویه‌ها در هر بعد، در جدول شماره (۲) آمده است.

جدول ۲: طیف ضرایب همبستگی ابعاد پرسشنامه

بعد فرهنگی	بعد اجتماعی	بعد اقتصادی	بعد فردی	
۰/۴۴ - ۰/۸۱	۰/۵۳ - ۰/۷۶	۰/۳۲ - ۰/۷۷	۰/۵۲ - ۰/۷۹	طیف ضرایب همبستگی
۵	۵	۵	۵	تعداد گویه‌ها
۰/۰۰۱	۰/۰۲۸	۰/۰۰۳	۰/۰۲۶	سطح معنی داری

1. Credibility
2. Triangulation.

نتایج تحلیل عاملی مرتبه اول با استفاده از نرم‌افزار لیزرل نشان داد که بعد فرهنگی دارای بار عاملی ۰/۸۰، بعد اجتماعی دارای بار عاملی ۰/۷۴، بعد اقتصادی دارای بار عاملی ۰/۶۷ و بعد فردی دارای بار عاملی ۰/۷۴ با سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری هستند و همگی در سطح ۰/۰۰۱ معنادار هستند. جدول (۳) بار عاملی و خطای معیار برآورد شده هر یک از ابعاد را نشان می‌دهد.

جدول ۳: بار عاملی و خطای معیار برآورد هر یک از ابعاد سبک زندگی اسلامی

ابعاد	بارعاملی	خطای معیار برآورد شده
فرهنگی	۰/۸۰	۰/۵۵
اجتماعی	۰/۷۴	۰/۳۲
اقتصادی	۰/۶۷	۰/۵۵
فردی	۰/۷۴	۰/۴۵

شاخص‌های ریشه خطای میانگین مجذورات تقریبی ($RMSEA^1$)، ریشه میانگین مجذورات باقیمانده (RMR^2)، شاخص نیکویی برازش (GFI^3)، شاخص تعدیل شده نیکویی برازش ($AGFI^4$)، شاخص نرم شده برازندگی (NFI^5)، شاخص نرم نشده برازندگی ($NNFI^6$)، شاخص برازندگی فزاینده (IFF^7) و شاخص برازندگی تطبیقی

1. Root Mean Square Error of Approximation.
2. Root Mean Square Residual.
3. Goodness of Fit Index.
4. Adjusted Goodness of Fit Index.
5. Normed of Fit Index.
6. Non Normed of Fit Index.
7. Incremental of Fit Index.

(CFI^۱) به عنوان ملاک‌های انطباق الگو با داده‌های مشاهده شده در سطح مطلوبی است که نتایج آن در جدول (۴) گزارش شده است.

جدول ۴: شاخص‌های نیکویی برازش مدل سبک زندگی اسلامی

شاخص	مقدار
RMSEA	۰/۰۵۶
RMR	۰/۰۴۲
GFI	۰/۹۱
AGFI	۰/۸۸
NFI	۰/۹۵
NNFI	۰/۹۰
IFF	۰/۸۸
CFI	۰/۹۳

برای محاسبه پایایی ابزار اندازه‌گیری نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که ضرایب آلفای کرونباخ نشانگر پایایی ابعاد پرسش‌نامه بود. نتایج در جدول (۵) منعکس شده است.

1. Comprative of Fit Index.

جدول ۵: ضرایب آلفای کرونباخ هر یک از ابعاد پرسش‌نامه

بعد فرهنگی	بعد اجتماعی	بعد اقتصادی	بعد فردی	کل پرسش‌نامه
۰/۹۰	۰/۸۶	۰/۶۲	۰/۸۱	۰/۷۸
۵	۵	۵	۵	۲۰

گام دوم. استفاده از استراتژی‌های زیر بر مبنای نتایج بخش کیفی پژوهش بوده است:

۱. بیان پرسش تحقیق کمی و تعیین روش کمی بر اساس نتایج حاصل از بخش کیفی

این بخش با استفاده از روش توصیفی پیمایشی انجام شده است. سؤالات بخش کمی عبارتند از:

۱. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد فرهنگی معیارهای هویت اسلامی - دینی به چه میزان است؟
۲. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد اجتماعی معیارهای هویت اسلامی - دینی به چه میزان است؟
۳. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد اقتصادی معیارهای هویت اسلامی - دینی به چه میزان است؟
۴. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد فردی معیارهای هویت اسلامی - دینی به چه میزان است؟

۵. آیا تفاوت معنی داری بین اولویت ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی معیارهای هویت اسلامی - دینی در محتوای برنامه‌درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی وجود دارد؟

۲. تعیین نحوه انتخاب شرکت کنندگان به عنوان نمونه در بخش کمی

جامعه آماری بخش کمی شامل تمامی دانشجویان مقطع کارشناسی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس در سال تحصیلی ۹۲-۹۳ است که ۴۱۸۱ نفر را شامل می‌شود. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران:

$$N = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right)} = \frac{\frac{(1.96)^2 (0.5)(0.5)}{(0.05)^2}}{1 + \frac{1}{4181} \left(\frac{(1.96)^2 (0.5)(0.5)}{(0.05)^2} - 1 \right)} = 352$$

۳۵۲ نفر محاسبه گردید. با در نظر گرفتن احتمال عدم مشارکت برخی از دانشجویان، تعداد ۵۰۰ پرسش‌نامه توزیع شد که از آن تعداد، ۴۰۰ پرسش‌نامه بازگردانده شدند و مبنای محاسبات قرار گرفتند.

با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای، از هر یک از رشته‌ها، یک کلاس کارشناسی به صورت تصادفی انتخاب شد. توزیع نمونه‌گیری پژوهش در جدول (۶) نشان داده شده است.

جدول ۶: توزیع نمونه‌گیری پژوهش در بخش کمی

رشته‌ها	حجم جامعه	حجم نمونه	درصد
فقه، حقوق اسلامی و حقوق گمرکی	۱۴۵۳	۱۳۹	۳۴/۷۵
حسابداری	۱۲۶۵	۱۲۱	۳۰/۲۵
علوم تربیتی و علوم اقتصادی	۱۴۶۳	۱۴۰	۳۵
مجموع	۴۱۸۱	۴۰۰	۱۰۰

یافته‌ها

پاسخ‌دهندگان، دانشجویان مقطع کارشناسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس اعم از دختر و پسر و مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ بودند. ۵۲ درصد پاسخ‌دهندگان را دختران و ۴۸ درصد را پسران تشکیل دادند که میانگین سنی آنان ۲۱ سال بود.

در ادامه به هر یک از سوالات مطرح شده در بخش‌های قبلی پاسخ‌های مناسبی تدارک دیده شده است:

۱. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد فرهنگی معیارهای هویت اسلامی-دینی به چه میزان است؟ جدول (۷) نشان می‌دهد که میانگین بعد فرهنگی محتوای برنامه درسی در تمامی رشته‌های علوم انسانی پایین‌تر از (Q_3) و تفاوت بین میانگین‌ها با سطح مطلوب در سطح ۰/۰۰۰۱ معنی‌دار است. با توجه به این مسأله می‌توان چنین گفت که میزان تناسب محتوای برنامه درسی با بعد فرهنگی معیارهای هویت اسلامی-دینی پایین‌تر از حد مطلوب است.

جدول ۷: مقایسه بعد فرهنگی محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی
با سطح مطلوب

رشته‌ها	میانگین انحراف استاندارد	Q_3	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری
فقه، حقوق اسلامی و حقوق گمرکی	۰/۸۱	۳/۲۵	۱۳۸	-۱۰/۱۲	۰/۰۰۰۱
حسابداری	۰/۶۱	۳	۱۲۰	-۶/۱۰	۰/۰۰۰۱
علوم تربیتی و علوم اقتصادی	۰/۸۲	۳	۱۳۹	-۸/۶۵	۰/۰۰۰۱

۲. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد اجتماعی معیارهای هویت اسلامی - دینی به چه میزان است؟ جدول (۸) نشان می‌دهد که میانگین بعد اجتماعی محتوای برنامه درسی در تمامی رشته‌های علوم انسانی پایین‌تر از Q_3 است و تفاوت بین میانگین‌ها با سطح مطلوب در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار است. با توجه به این مسأله می‌توان چنین گفت که میزان تناسب محتوای برنامه درسی با بعد اجتماعی معیارهای هویت اسلامی - دینی پایین‌تر از حد مطلوب است.

جدول ۸: مقایسه بعد اجتماعی محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با سطح مطلوب

رشته‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	Q3	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری
فقه، حقوق اسلامی و حقوق گمرکی	۲/۷۰	۰/۸۷	۳/۶۶	۱۳۸	-۱۲/۹۶	۰/۰۰۰۱
حسابداری	۲/۶۲	۰/۸۲	۳	۱۲۰	-۴/۹۴	۰/۰۰۰۱
علوم تربیتی و علوم اقتصادی	۲/۳۱	۰/۸۷	۳	۱۳۹	-۹/۲۸	۰/۰۰۰۱

۳. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد اقتصادی معیارهای هویت اسلامی - دینی به چه میزان است؟ جدول (۹) نشان می‌دهد که میانگین بعد اقتصادی محتوای برنامه درسی در تمامی رشته‌های علوم انسانی پایین‌تر از Q_3 است و تفاوت بین میانگین‌ها با سطح مطلوب در سطح $0/0001$ معنادار است. با توجه به این مسأله می‌توان چنین گفت که میزان تناسب محتوای برنامه درسی با بعد اقتصادی معیارهای هویت اسلامی - دینی پایین‌تر از حد مطلوب است.

جدول ۹: مقایسه بعد اقتصادی محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با سطح مطلوب

رشته‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	Q_3	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری
فقه، حقوق اسلامی و حقوق گمرکی	۲/۶۲	۰/۷۳	۳/۲۵	۱۳۸	-۹/۹۹	۰/۰۰۰۱
حسابداری	۲/۶۳	۰/۷۳	۳	۱۲۰	-۵/۴۷	۰/۰۰۰۱
علوم تربیتی و علوم اقتصادی	۲/۴۵	۰/۷۹	۳	۱۳۹	-۸/۰۳	۰/۰۰۰۱

۴. تناسب محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی با بعد فردی معیارهای هویت اسلامی-دینی به چه میزان است؟ جدول (۱۰) نشان می‌دهد که میانگین بعد فردی محتوای برنامه درسی در تمامی رشته‌های علوم انسانی پایین‌تر از Q_3 است و تفاوت بین میانگین‌ها با سطح مطلوب در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار است. با توجه به این مسأله می‌توان چنین گفت که میزان تناسب محتوای برنامه درسی با بعد فردی معیارهای هویت اسلامی-دینی پایین‌تر از حد مطلوب است.

جدول ۱۰: مقایسه بعد فردی محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی

با سطح مطلوب

رشته‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	Q_3	درجه آزادی	مقدار t	سطح معناداری
فقه، حقوق اسلامی و حقوق گمرکی	۲/۰۱	۰/۴۴	۲/۲۵	۱۳۸	-۶/۳۲	۰/۰۰۰۱
حسابداری	۲/۲۷	۰/۵۲	۲/۸۷	۱۲۰	-۱۲/۳۰	۰/۰۰۰۱
علوم تربیتی و علوم اقتصادی	۲/۲۳	۰/۶۱	۳	۱۳۹	-۱۴/۷۲	۰/۰۰۰۱

۵. آیا تفاوت معناداری بین اولویت ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی معیارهای هویت اسلامی - دینی در محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی وجود دارد؟ جدول (۱۱) نشان می‌دهد که بر اساس رشته‌های علوم انسانی، تفاوت معناداری بین ابعاد معیارهای هویت اسلامی - دینی در محتوای برنامه درسی دوره کارشناسی وجود دارد. بر این اساس، در هر یک از سه گروه رشته‌های علوم انسانی بالاترین میانگین مربوط به بعد اجتماعی و کمترین میانگین مربوط به بعد فردی بوده است.

جدول ۱۱: میانگین و انحراف استاندارد ابعاد سبک زندگی از منظر مقام معظم رهبری بر حسب رشته تحصیلی دانشجویان

رشته تحصیلی	فقه، حقوق اسلامی و حقوق گمرکی	حسابداری		علوم تربیتی و علوم اقتصادی		F	درجه آزادی	سطح معناداری
		انحراف میانگین استاندارد	انحراف استاندارد	انحراف میانگین استاندارد	انحراف استاندارد			
فرهنگی	۲/۵۵	۰/۸۱	۲/۶۶	۰/۶۱	۲/۳۹	۳/۹۷	۰/۰۲	
اجتماعی	۲/۷۰	۰/۸۷	۲/۶۹	۰/۸۲	۲/۴۵	۸/۰۳	۰/۰۰۱	۲
اقتصادی	۲/۶۲	۰/۷۳	۲/۶۳	۰/۷۳	۲/۳۱	۲/۳۹	۰/۰۰۶	و ۳۹۷
فردی	۲/۰۱	۰/۴۴	۲/۲۷	۰/۵۲	۲/۲۳	۹/۵۷	۰/۰۰۱	

بحث و نتیجه‌گیری

هدف کلی از انجام پژوهش حاضر، ارزش‌یابی معیارهای هویت اسلامی-دینی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری در محتوای برنامه‌درسی رشته‌های علوم انسانی بود. نتایج بررسی میزان تناسب محتوای برنامه‌درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی نشان داد که تناسب محتوای برنامه‌درسی در هر یک از ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی معیارهای هویت اسلامی-دینی کمتر از حد مطلوب است. بر اساس نتایج به دست آمده و مطابق با منویات مقام معظم رهبری، می‌توان به اهمیت تأکید و نگرانی معظم‌له درباره‌ی توجه به این معیارهای سبک زندگی

اسلامی در جامعه پی برد.

اگرچه برنامه‌های درسی موجود تا حدودی توانسته‌اند دانشجویانی تربیت نمایند که به سبک زندگی اسلامی توجه دارند، ولی نتوانسته‌اند شهروندانی نمونه از منظر رعایت سبک زندگی اسلامی تربیت نمایند. برنامه‌های درسی موجود بیشتر به دانشجویان می‌آموزد که چگونه یک شهروند فعال، آگاه و مسئولیت‌پذیر باشند. در واقع مبنای این آموزش‌ها پرورش یک شهروند مسلمان نمونه یا شهروند خوب یا ارائه یک الگوی شهروندی اسلامی نیست بلکه به آنان می‌آموزد که چگونه تصمیمات خود را با توجه به مسئولیت‌هایشان در قبال اجتماع و زندگی فردی خود اتخاذ نمایند. اما باید توجه داشت که آموزش دانشجویان به عنوان شهروندان مسلمان و وظیفه‌شناس، مسئولیت‌پذیر و متعهد، باید ظرفیت‌سازی و توانمندسازی آنها را میسر کند؛ یعنی این که آنان باید بیاموزند که فقط نباید اعتراض کنند بلکه فضا آماده است که خودشان مشکل و راه برطرف کردن آن را بیابند. بنابراین آموزش سبک زندگی اسلامی در دانشگاه‌ها، باید به عنوان کلید پیشرفت فردی و عامل اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی در نظر گرفته شود. این نوع آموزش، به عنوان محوری‌ترین اصل آماده‌سازی دانشجویان با مشکلات زیادی است که در زندگی روزمره خود با آن مواجه می‌شوند مانند فقدان راهکارهای جلب مشارکت شهروندی، مشخص نکردن حقوق و تکالیف، وظایف متقابل شهروندان و

اما از سوی دیگر، بعد فردی سبک زندگی در برنامه درسی دوره کارشناسی رشته‌های علوم انسانی، بالاترین تناسب را در ابعاد پنج‌گانه معیارهای هویت اسلامی - دینی نشان داد. در توجیه نتیجه به دست آمده می‌توان گفت که برنامه‌های درسی

موجود در رشته‌های علوم انسانی توانسته است دانشجویان را در سبک زندگی فردی‌شان مانند استفاده بهینه و مفید از زمان کاری پرورش داده و آماده سازد. اما زمانی که ارتباط و تعامل با گروه‌ها و جوامع و شهروندان دیگر مطرح است، نتوانسته به شکل شایسته عمل نماید و دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های لازم را در آنان برای ورود به زندگی اجتماعی پرورش دهد. در حالی که بخش عمده‌ای از سبک زندگی انسان‌ها در تعامل با اجتماع منعکس می‌گردد.

هدف اصلی از آموزش شهروندی در دانشگاه‌ها باید آماده‌سازی دانشجویان به عنوان شهروندان فعال و متناسب با ویژگی‌های فرهنگی و ارزشی اسلامی و احساس تعلق به جامعه و داشتن هدف در زندگی برای ورود به زندگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی باشد. باید برای آموزه‌های فرهنگی، دینی شهروندی و سبک زندگی در سطح جامعه با نیازهای متفاوت زیستی هر گروه به صورت رویکردهای بلندمدت و کوتاه‌مدت برنامه‌ریزی کرد. آموزش تعالیم اخلاقی و فرهنگی شهروندی در حوزه انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی شهری از طریق برنامه‌ریزی‌های علمی و فرهنگی در درون نظام برنامه‌ریزی آموزشی و درسی در سطوح مختلف آموزش عالی به طور مستمر باید ایجاد شود. با توجه به نتایج پژوهش و به منظور تقویت معیارهای هویت اسلامی - دینی در محتوای برنامه درسی دانشگاه‌ها پیشنهاد می‌شود:

(۱) آموزش‌های شهروند اسلامی - ایرانی در برنامه آموزشی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی قرار گیرد.

(۲) برای آموزه‌های فرهنگی، دینی و سبک زندگی در دانشگاه برنامه‌ریزی لازم صورت پذیرد.

۳) در برنامه‌های فرهنگی و فوق‌برنامه دانشگاه‌ها، سبک زندگی اسلامی - ایرانی به تفصیل تشریح و بررسی گردند.

۴) با همکاری نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه، شاخص‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی به صورت جزوه تکثیر و در میان دانشجویان توزیع گردد.

فهرست منابع

- آقایی، اصغر؛ ملک پور، مختار و مصور، شهلا (۱۳۸۳). «رابطه سبک زندگی و رضایت زناشویی در هنرمندان و مقایسه آن با افراد عادی». فصل‌نامه دانش و پژوهش در روان‌شناسی، شماره ۲۱: صص ۱۶۹-۱۹۰.
- اشرفی، اکبر (۱۳۸۷). «مسأله هویت ایرانی در ایران معاصر». نشریه علوم سیاسی، شماره ۱: صص ۱۰۷-۱۰۹.
- الهی قمشه‌ای، حسین. «همایش هویت ایرانی در پایان قرن ۲۰». فصل‌نامه مطالعات ملی، شماره ۱: صص ۱۱۲-۱۲۰.
- جواهری، جواد، فرج‌زادگان، زیبا، شمس، بهزاد، کلشادی، رویا، شفیع‌راد، غلامرضا، عسکری، مینا و خیرمند، مریم (۱۳۸۹). «ارزشیابی آموزش سبک زندگی سالم به نوجوانان به طور مستقیم، از طریق والدین و مربیان به کمک مدل ارزشیابی CIPP». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، دوره ۱۰، شماره ۳: صص ۲۱۹-۲۲۸.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). جامعه‌شناختی هویت ایرانی. تهران: پژوهشگاه تحقیقات استراتژیک.
- خطیبی، حسین و ساجدی، ابوالفضل (۱۳۹۲). «مروری بر شاخص‌های سبک زندگی اسلامی». مجله معرفت، سال ۲۲، شماره ۱۸۵: صص ۱۳-۲۵.
- رحمت‌آبادی، الهام و آقابخشی، حبیب (۱۳۸۵). «سبک زندگی و هویت اجتماعی جوانان». فصل‌نامه رفاه اجتماعی، سال ۵، شماره ۲۰: صص ۲۳۵-۲۵۳.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۸۱). نیازسنجی آموزشی: الگوها و فنون. تهران: انتشارات

آییز.

- فتحی واجارگاه، کوروش و شفیعی، ناهید (۱۳۸۶). «ارزش‌یابی کیفیت برنامه درسی دانشگاهی (مورد برنامه درسی آموزش بزرگسالان)». *فصل‌نامه مطالعات برنامه درسی*، سال اول، شماره ۵: صص ۱-۲۶.
- قربانی چوبقلو، صمد؛ صادقی عمر و آبادی، بهروز (۱۳۹۰). «اثرات اخلاق اسلامی بر فاکتورهای شغلی مبتنی بر مهندسی فرهنگی رفتار شهروندی سازمانی». *مجله مهندسی فرهنگی*، شماره ۶۱ و ۶۲: صص ۲۹-۴۷.
- کاویانی، محمد (۱۳۹۰). کمی‌سازی و سنجش سبک زندگی اسلامی. *مجله روان‌شناسی و دین*، سال چهارم، شماره ۲: صص ۲۷-۴۴.
- کجیاف، محمدباقر، سجادیان، پریناز، کاویانی، محمد و انوری، حسن (۱۳۹۰). «رابطه سبک زندگی اسلامی با شادکامی در رضایت از زندگی دانشجویان شهر اصفهان». *مجله روان‌شناسی و دین*، شماره ۴: صص ۶۱-۷۴.
- مؤمنی مهموئی، محسن (۱۳۸۸). «ارزش‌یابی برنامه درسی در آموزش عالی». *مجله راهبردهای آموزش*، دوره ۲، شماره ۲: صص ۱۲-۱۹.
- نصری، قدیر (۱۳۸۷). *مبانی هویت ایرانی*. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.

- Baker, T. L., Hunt, T. G., & Andrews, M. (2006). Promoting Ethical Behavior and Organizational Citizenship Behaviors: The Influence of Corporate Ethical Values. *Journal of Business Research*, 59: 840-857.
- Chen, A. & Kol, Y. (1998). Professionalism and Organizational Citizenship Behavior: An Empirical Examination among

- Israeilian Nurses. *Journal of Managerial Psychology*, 19 (4): 149-156.
- Chuang, W., Drew, P., Amy, L., David, P., Richard, L., & Christie, S. M. (2013). Supporting Teachers' Enactment of Elementary School Student-Centered Mathematics Pedagogies: The Evaluation of a Curriculum-Focused Professional Development Program. *Journal of Educational Research & Development*, 16 (1): 145-163.
 - Gover, A. R. (2004). Risky lifestyles and dating violence: A theoretical test of violent victimization. *Journal of Criminal Justice*, 32 (2):171-180.
 - Lindstrom, J. et al. (2013). Improved lifestyle and decreased diabetes risk over 13 years: long-term follow-up of the randomized Finnish Diabetes Prevention Study. *Journal of Diabetologia*, 56 (2): 284-293.
 - Sompson, E., & Pilote, L. (2012). Quality of life after acute myocardial infarction: A comparison of diabetic versus non-diabetic acute myocardial infarction patients in Quebec acute care hospitals. *Health and Quality of Life Outcomes*, 80 (3), 104- 110.
 - Sanchez, R. S., & Ross, J. S. (2012). Hospice and palliative medicine: curriculum evaluation and learner assessment in medical education. *Journal of Palliate Medicine*, 15(1):116-122.
 - Tudiver, F., Click, I.A, Ward, P., & Basden, J. A. (2013). Evaluation of a Quality Improvement Curriculum for Family Medicine Residents. *Family Medicine*, 45(1): 19-25.
 - Worthen, B. R., & James, R. S. (1987). *Educational Evaluation*. London: Longman Inc.
 - Ward, C., & Searle, W. (1991). The impact of value discrepancies and cultural identity on psychological and sociocultural adjustment of sojourners. *International Journal of Intercultural Relations*,

15, 209-225.

- Yousef, D. A. (2001). Islamic work ethic-A moderator between organizational commitment and job satisfaction in a crosscultural context. *Personnel Review*, 30 (2): 152-69.